

mr. E.H. Karaaslan¹

100 JAAR VERENIGING VOOR BELASTINGWETENSCHAP

Verslag van het congres van de Vereniging voor Belastingwetenschap, gehouden op 12 juni 2025 in Den Haag

I. Opening

Op 12 juni 2025 heeft het congres ten behoeve van het 100-jarlijks bestaan van de Vereniging voor Belastingwetenschap (hierna: de Vereniging) plaatsgevonden in Sociëteit De Witte. Het congres stond in het teken van de wijze waarop de buitenwereld naar de fiscale wetenschap kijkt.

Essers² verwelkomt de aanwezigen. De staatssecretaris van Financiën, Van Oostenbruggen verantwoordelijk voor Fiscaliteit, Belastingdienst en Douane (hierna: de Staatssecretaris) wordt in het bijzonder welkom geheten.

II. Aanbieden jubileumbundel

A. Inleiding

Essers staat vervolgens stil bij de jubileumbundel *‘Omzien met bewondering, Vooruitzien met nieuwsgierigheid’*, een bundel ter gelegenheid van 100 jaar Vereniging voor Belastingwetenschap.³ De titel van de bundel is betekenisvol, omdat deze een tweeledige doelstelling heeft. Aan de ene kant wordt stilgestaan bij het vele werk dat in de afgelopen eeuw door de Vereniging en haar leden is verricht. Aan de andere kant maken de vele uitdagingen waar de belastingwetenschap en de beoefenaars van het fiscale vak anno 2025 voor staan, nieuwsgierig naar wat de toekomst ons zal brengen. De Vereniging die momenteel ongeveer 1.000 leden kent en een actieve jongerenafdeling heeft, mag gerust vertrouwen in de toekomst hebben, waarbij de wetenschappelijke nieuwsgierigheid naar hoe die toekomst eruit gaat zien, er niet minder om is.

B. Opzet bundel

De opzet van de bundel getuigt van de tweeledige doelstelling. Als hoofdthema heeft de redactie gekozen voor ‘De toekomst van de drie machten op fiscaal terrein, met speciale aandacht voor de rol van de belastingwetenschap’. De redactie heeft de auteurs gevraagd te zoeken naar knelpunten, uitdagingen en oplossingsrichtingen. Pieterse⁴ kiest in zijn historische bijdrage als uitgangspunt de geschriften van de Vereniging die hij in een historische context plaatst in combinatie met de belangrijke rol daarbij van de commissies

¹ E.H. Karaaslan is werkzaam bij het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad der Nederlanden. Dit verslag is op persoonlijke titel geschreven.

² P.H.J. Essers is emeritus hoogleraar belastingrecht aan Tilbury University en voorzitter van de Vereniging. Van 11 juni 2019 tot 13 juni 2023 was hij lid van de CDA-fractie in de Eerste Kamer. Tot laatstbedoelde datum was hij voorzitter van de vaste Eerste Kamercommissie voor Financiën. Eerder was hij lid van de Eerste Kamer van 10 juni 2003 tot 9 juni 2015.

³ Omzien met bewondering. Vooruitzien met nieuwsgierigheid. Jubileumbundel i.v.m. het 100-jarige bestaan van de Vereniging voor Belastingwetenschap, [Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap](#), Rotterdam 2025. De bundel is te verkrijgen bij de Vereniging voor Belastingwetenschap (kosten € 40).

⁴ L.J.A. Pieterse is verbonden aan de Universiteit Leiden en de Vrije Universiteit Amsterdam.

met vaak een vierledige samenstelling, bestaande uit fiscale wetenschappers, belastingadviseurs, belastinginspecteurs en fiscalisten verbonden aan de rechterlijke macht.

De bundel bestaat verder uit een 'Algemeen deel' en een 'Bijzonder deel', genaamd 'Capita Selecta'. Het 'Algemeen deel' bevat een viertal beschouwingen over 'Heden, verleden en toekomst van de belastingwetenschap, de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht op fiscaal terrein'. Gribnau⁵ laat zijn licht schijnen over toekomstbestendige flexibiliteit die deze wetenschap steeds heeft getoond als reactie op maatschappelijke ontwikkelingen en tendensen binnen de fiscale wetgeving, uitvoering en rechtspraak. Hemels⁶ gaat in op de fiscale wetgeving, met een nadruk op het legaliteitsbeginsel en de verschillende daaraan verbonden aspecten, zowel nationaal als internationaal. Met betrekking tot de vraag wat wij kunnen leren vanuit het verleden bespreekt Roodbeen⁷ de Belastingdienst en Bavinck⁸ de fiscale rechtspraak. Zij leggen de nadruk op toekomstige uitdagingen.

In het 'Bijzonder deel' gaan jonge auteurs van de Vereniging nader in op Capita Selecta binnen de terreinen van de fiscale wetgeving, de uitvoering en de rechtspraak. Zij hebben daartoe van de redactie de vrije hand gekregen, hetgeen tot verrassende uitkomsten heeft geleid. De tijd ontbreekt om de jonge auteurs individueel voor te stellen. Als alternatief worden op een slideshow de jonge auteurs gepresenteerd.

Stevens⁹ besluit de bundel vervolgens met een analyse uitmondend in een fiscale terugblik en toekomstvisie met veel aandacht voor onder meer rechtsstatelijkheid en rechtsbescherming vanuit de menselijke maat en solidariteitsgedachte. Daarbij besteedt hij ook aandacht aan de jongerenbijdragen in het 'Bijzonder deel'.

Met deze bundel hoopt de Vereniging ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan de lezer een gevarieerd en interessant palet aan te bieden dat een fraai beeld vormt van waar zij voor staat: 'bestudering van de belastingwetenschap en het verrichten van al wat hiermee verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn.'

De redactie en alle auteurs worden van harte bedankt voor hun bereidheid om hun passie en deskundigheid met de Vereniging te delen.

C. Het uitreiken van de jubileumbundel aan de Staatssecretaris

Het eerste exemplaar van de jubileumbundel wordt vervolgens door Essers aan de Staatssecretaris uitgereikt. De Staatssecretaris spreekt zijn genoegen uit met betrekking tot de uitnodiging en feliciteert de Vereniging met haar 100-jarig bestaan en de jubileumbundel die ter markering daarvan is opgemaakt. Hij benoemt dat heden ten dage het fiscale water woelig is, want belastingen is precies zo een thema waar de politiek graag naar kijkt als er oplossingen voor problemen moeten worden gevonden. Dat is niet enkel in het heden zo, maar ook al in 1949 waarbij promovendus Van den Berge in een van de geschriften van de

⁵ J.L.M. Gribnau is emeritus hoogleraar Belastingrecht aan Tilburg University.

⁶ S.J.C. Hemels is Staatsraad in de Afdeling advisering van de Raad van State, hoogleraar belastingrecht Erasmus Universiteit Rotterdam, verbonden aan Lund University School of Economics and Management en als International Fellow aan het 2024-2025 Digitax Theme van het Lund University Pufendorf Institute for Advanced Studies.

⁷ H.G. Roodbeen is hoofddirecteur Fiscale en Juridische Zaken bij de Belastingdienst.

⁸ C.B. Bavinck was tot september 2016 raadsheer in de Hoge Raad.

⁹ L.G.M. Stevens is emeritus hoogleraar Fiscale Economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Vereniging waarschuwde:¹⁰ “telkens en kritisch te overwegen of voor het nastreven van andere dan fiscale doeleinden de belastingheffing inderdaad wel het aangewezen middel is (...).”¹¹ Volgens de Staatssecretaris moeten we dat geluid vaker horen. Het aantal verzoeken dat de Belastingdienst en Fiscaliteit bij het ministerie van Financiën krijgen om niet-fiscale taken uit te voeren en niet-fiscale doelen na te streven is namelijk bijzonder groot.

De Staatssecretaris benoemt dat het terugkijken relevante inzichten oplevert en dat de thema's die binnen de fiscaliteit onder de aandacht stonden zich steeds verder ontwikkelen en/of aan verandering onderhevig zijn. Sommige thema's blijven echter altijd onder de aandacht, zoals de inkomstenbelasting. Door internationalisering is echter ook belangstelling ontstaan voor het Europees belastingrecht.

In de jaren 70 van de vorige eeuw speelde een discussie in het belastingrecht rondom de gehuwde vrouw. In een van de geschriften uit die tijd wordt door Van Dijck zijn ongenoegen geuit over de overhevelingen van inkomstenbestanddelen van de vrouw naar de man. Dit drukte volgens hem onzelfstandigheid uit, de staatssecretaris citeert: “waaraan men zich terecht kan ergeren”.¹² Zwemmer constateerde dat er destijds binnen de Vereniging verhoudingsgewijs nog zeer weinig vrouwen aanwezig waren¹³ en riep het bestuur op “een invasie van vrouwen in het ledenbestand te organiseren”.¹⁴ De Staatssecretaris merkt op dat hij niet op de hoogte is van een invasie, maar dat als hij in de zaal rondkijkt het wel aardig gelukt lijkt vanwege het aantal aanwezige vrouwen.¹⁵

De Staatssecretaris benoemt dat met de bundel goed wordt gezorgd voor het verleden. Door daarop te reflecteren en ook lessen uit te trekken kunnen nieuwe generaties het werk voortzetten. Voor deze nieuwe generaties zorgt de Vereniging ook goed door haar bloeiende jongerenafdeling. Hij complimenteert de Vereniging door te benoemen dat zij een belangrijke puls geeft aan de belastingwetenschap en wordt gelezen door zijn collega's.

De bundel heeft als titel “Omzien met bewondering en vooruitzien met nieuwsgierigheid”, de bewondering wordt gedeeld met de 265 geschriften die de afgelopen 100 jaar een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan ons fiscale stelsel. De Staatssecretaris heeft vertrouwen dat nieuwe generaties het goede werk zullen voortzetten en dus ook in de toekomst een bijdrage zal worden geleverd aan het fiscale beleid van Nederland. Hij sluit zijn toespraak af met het kreten: “op naar de volgende 100 jaar!”

¹⁰ W.H. van den Berge, [Beginselen van de belastingheffing](#), [Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap](#), p. 39 (Geschrift nr. 68).

¹¹ Zie ook: Omzien met bewondering. Vooruitzien met nieuwsgierigheid. Jubileumbundel i.v.m. het 100-jarige bestaan van de Vereniging voor Belastingwetenschap, [Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap](#), Rotterdam 2025, p. 20-21.

¹² J.E.A.M. van Dijck, [Belastingheffing van de gehuwde vrouw](#), [Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap](#), p. 7 (Geschrift nr. 138).

¹³ Bij de bespreking van het preadvies over internationale fiscale non-discriminatie waren geen vrouwen aanwezig. “In de afwezigheid van dames vandaag mag (...) zeker geen discriminatie worden gezien”, zo merkte de voorzitter van de vergadering op (Geschrift nr. 149, p. 35).

¹⁴ J.W. Zwemmer, [Fiscale aspecten van samenlevingsvormen \(2\)](#), [Bespreking van het rapport van de Commissie ter bestudering van de fiscale aspecten van samenlevingsvormen](#), p. 21 (Geschrift nr. 163).

¹⁵ Zie ook: Omzien met bewondering. Vooruitzien met nieuwsgierigheid. Jubileumbundel i.v.m. het 100-jarige bestaan van de Vereniging voor Belastingwetenschap, [Geschriften van de Vereniging voor Belastingwetenschap](#), Rotterdam 2025, p. 6-7.

De bundel werd door Essers daarna ook uitgereikt aan Bartel¹⁶ die op dit moment degene is die het langste lid is van de Vereniging, namelijk sinds 1967.

III. Belastingwetenschap vanuit het perspectief van de buitenwereld

De debatmiddag werd ingeleid door Kavelaars¹⁷ die het middagdeel voorzat. Hij gaf aan dat er vijf thema's aan de orde komen. De buitenwereld werd ingevuld met drie thema's die ook in de bundel aan de orde zijn, te weten de rechterlijke macht, de wetgevende macht en de uitvoerende macht. Daarnaast zijn er inleidingen uit aan het Belastingrecht aanpalende gebieden, te weten het bestuursrecht en de economie. Bij elk thema is er een inleider van buiten de Vereniging en vervolgens wordt daar door een lid van het bestuur van de Vereniging op gereflecteerd.

A. Rechterlijke macht

Dit onderdeel wordt ingeleid door Van Hilten¹⁸

Wat is fiscale wetenschap?

Toen Van Hilten de vraag kreeg of zij iets kon vertellen over de fiscale wetenschap vanuit de rechtsprekende macht is zij gaan nadenken. Vervolgens besloot zij om te gaan beginnen bij het begin want "wat is fiscale wetenschap nou eigenlijk?" Als aardigheidje benoemt zij dat zij toen op Google is gaan zoeken en het haar verbazing schepte dat bij de zoektermen 'fiscale wetenschap' als eerste hit de Vereniging op het scherm verschijnt.

Volgens Van Hilten is fiscale wetenschap op de eerste plaats een containerbegrip. Er valt een heleboel onder. Niet alleen het fiscale recht en de fiscale economie, maar volgens haar ook de gedragswetenschappelijke en misschien ook de talige kant van de fiscaliteit vallen daar onder.¹⁹ Omdat zij anders te maken heeft met tijdsgebrek beperkt zij haar bijdrage tot de fiscale rechtswetenschap.

Wat doet fiscale rechtswetenschap?

Van Hilten laat een illustratie zien van haar boekenkast met daarin verscheidende fiscale handboeken. Daarmee wilt zij duidelijk maken dat fiscale wetenschap het geldige recht verzamelt, beschrijft, systematiseert en analyseert aan de hand van (Unie)wetgeving, internationaal recht, wetsgeschiedenis en rechtspraak. Dit om op zoek te gaan naar antwoorden op vragen die zich voordoen vanwege technologische en/of maatschappelijke ontwikkelingen. Zo benoemde de Staatssecretaris kort de verandering van de positie van de vrouw. Als voorbeeld geeft Van Hilten verder onder meer de vraag hoe moet worden omgegaan met de medische kosten vanwege een ivf-behandeling bij gendergelijke stellen²⁰.

¹⁶ J.C.K.W. Bartel is gepensioneerd fiscalist en onder andere werkzaam geweest als belastingadviseur, hoogleraar belastingrecht en als staatsraad actief geweest bij de afdeling advisering van de Raad van State.

¹⁷ P. Kavelaars is hoogleraar Fiscale Economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en secretaris-penningmeester van de Vereniging.

¹⁸ M.E. van Hilten is vicepresident van de belastingkamer van de Hoge Raad en is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

¹⁹ Onder verwijzing naar het proefschrift van T.A. Cramwinckel, [Voorlichting door de Belastingdienst in rechtsstatelijke context: een juridisch en communicatiewetenschappelijk onderzoek naar gewekt vertrouwen](#), 2022, p. 172-174 en 388-405

²⁰ De Hoge Raad heeft recentelijk arrest gewezen waarin is geoordeeld dat de afwijzing van aftrek voor ivf-kosten geen discriminatie oplevert, zie: HR 7 februari 2025, [ECLI:NL:HR:2025:184](#), rov. 4.4-4.5.5.

Dat zijn allemaal vragen die vragen om invulling en verdere ontwikkeling van het recht. Dit is anders dan bijvoorbeeld bij de natuurkunde waarin een verschijnsel wordt onderzocht om daarvoor een verklaring te vinden. In de fiscale rechtswetenschap gaat het echter om het recht zoals dat nu is en de vraag het eigenlijk zou moeten zijn wat weer om een interpretatie van rechtsregels vraagt.

Kenmerken fiscale wetenschap

- (i) *Overlap onderzoeker en onderzoeksobject*: Als je kijkt naar de rechtswetenschap dan zit daar in de eerste plaats al een overlap tussen de onderzoeker en het onderzoeksobject. Het gaat om de interpretatie van regels, die altijd vanuit de achtergrond van de onderzoeker plaatsvinden: “hoe ziet de onderzoeker in het kader van zijn onderzoeksvraag de achtergrond van het recht, de gerechtigheid en de toepasbaarheid ervan in de praktijk?”
- (ii) *Overlap wetenschappelijk onderzoek en rechtspraktijk*: Het onderzoek en de praktijk lopen door elkaar. Dit gebeurt op functioneel niveau waarbij kan worden gedacht aan de dubbele petten (bijvoorbeeld hoogleraren die tevens rechter, belastingadviseur of overheidsmedewerker zijn). De overlap zit ook in de toepasselijke methode, zo wordt in de rechtswetenschap zoals beoefend in de academie en in de (rechterlijke) praktijk een voorgeschoteld probleem op dezelfde manier aangevlogen.
- (iii) *Normatief karakter*: Het gaat niet om het recht dat ‘is’, maar om het recht dat ‘zou moeten zijn’.

Rechter als beoefenaar én lijdend voorwerp fiscale rechtswetenschap?

Van Hilten benoemt dat de (rechts)wetenschapper en de rechter allebei onafhankelijk, open en zo helder mogelijk het geldend recht proberen te beschrijven. Wat dat betreft zijn er geen verschillen. De verschillen die er wel zijn, zien op het feit dat de rechter is gebonden aan de wet en aan hetgeen hem wordt voorgelegd (de A-G heeft op dat punt wel iets meer vrijheid). De fiscale rechtswetenschapper is meer gericht op de theorie en achtergronden in zijn algemeenheid en heeft een brede blik voor implicaties, ook die van jurisprudentie. Hij heeft – anders dan de rechter – de mogelijkheid te stoeien met nieuwe ideeën, andere benaderingen en theorieën.²¹ De rechter zal dan veeleer het object (‘lijdend voorwerp’) van dat onderzoek zijn. In zoverre staat de rechter volgens Van Hilten niet zozeer in de buitenwereld, integendeel, hij is object van de belastingwetenschap.

Het bovenstaande brengt haar tot een paar observaties, namelijk dat de rechter onontbeerlijk is voor de fiscale rechtswetenschap. Zonder rechter is er immers geen rechtsontwikkeling en wordt het recht ‘wat zou moeten zijn’ niet het recht dat ‘is’. Aan de andere kant mag de rechter weer niet meedoen aan het fiscaal wetenschappelijke discours. Hij is in zoverre een soort wetenschapsbeoefenaar die rechtsvragen probeert te beantwoorden in een concreet geval en is wat betreft zijn uitspraken onderwerp van de fiscale rechtswetenschap. In zoverre is hij ook een lijdend voorwerp: reageren kan hij immers niet.

De stelling

“De rechter maakt deel uit van de fiscale rechtswetenschap, maar neemt niet deel aan het (verdere) discours. Dat is wat het is, maar vanuit fiscaal-wetenschappelijk perspectief is dat jammer.”

²¹ Vgl. [C. Asser & J.B.M. Vranken, Mr. C. Assers handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht](#), p. 2.

Reflectie door Cramwinckel²²

Cramwinckel merkt op dat de stelling uitnodigt tot nadenken over de rol van de rechterlijke macht in relatie tot de belastingwetenschap, in het bijzonder de eerste zin van de stelling. Enerzijds straalt de stelling wetenschappelijke betrokkenheid uit, anderzijds klinkt er ook realiteitszin en misschien zelfs enige teleurstelling in door. Zij begrijpt de parallel die Van Hiltten trekt dat een rechter en een (rechts)wetenschapper op vergelijkbare manier onderzoek doen, met een onafhankelijke en systematische analyse van geldend recht, zij het dat een rechter minder vrij is. Een (rechts)wetenschapper kan zich immers meer creativiteit permitteren en is niet gebonden aan een concreet geval en aan bepaalde bronnen. Zo benoemt Cramwinckel het voorbeeld van een rechter die *artificial intelligence* heeft ingezet om tot een waarderingsvraagstuk te komen²³, hetgeen leidde tot discussies over het gebruik door hiervan in de rechterlijke macht.²⁴

Cramwinckel denkt genuanceerder over de tweede zin van de stelling. Volgens haar zijn de posities van een rechter en een belastingwetenschapper anders. De rechter spreekt via zijn uitspraak en gaat daarover naderhand geen wetenschappelijke interactie aan. Wetenschappelijk gezien zijn met name 'data' relevant, het materiaal waaruit het geldende recht, de juridische 'body of knowledge' volgt – en daarvoor zijn de 'producten' van de rechter (jurisprudentie als rechtsbron) van belang. Zij vergelijkt rechterlijke uitspraken met legoblokjes. Met elke uitspraak verschijnt er een nieuw legoblokje dat wordt toegevoegd aan het hele bouwwerk van het belastingrecht. Rechter hebben met hun uitspraken de unieke positie om die legoblokjes te creëren en toe te voegen aan de *body of knowledge* van de fiscale rechtswetenschap. Vervolgens is het aan de belastingwetenschapper om na te denken over de vraag hoe de gevormde rechtspraak zich verhoudt tot het bestaande kader en waar het recht mogelijk beter kan. Daar liggen zo gezien kansen voor de rechtspraak.

Cramwinckel geeft vervolgens haar wetenschappelijke verlanglijstje voor de belastingrechtspraak:

- (i) **Publiceer alle uitspraken:** Naast een publicatie van de arresten moeten volgens Cramwinckel ook alle uitspraken binnen de feitenrechtspraak worden gepubliceerd.²⁵ Daar heeft zij twee observaties bij:
 - a. Na de toeslagenaffaire is naar buiten gekomen dat slechts 1-2% van alle uitspraken in kinderopvangtoeslagzaken zijn gepubliceerd op [rechtspraak.nl](https://www.rechtspraak.nl). Daarom duurde het een lange tijd voordat eigenlijk zichtbaar was voor de buitenwereld (en voor de rechterlijke macht) hoe groot het probleem eigenlijk was en hoe streng de rechtspraak is geweest.²⁶

²² T.A. Cramwinckel is advocaat en partner bij Lubbers, Boer & Douma. Zij is verbonden aan de Universiteit Leiden als universitair docent en zij is tevens bestuurslid van de Vereniging.

²³ Rechtbank Gelderland 7 juni 2024, [ECLI:NL:RBGEL:2024:3636](https://www.rechtspraak.nl/ECLI/URL/2024/3636), rov. 5.7: "De kantonrechter schat, mede met behulp van ChatGPT, de gemiddelde levensduur van zonnepanelen uit 2009 op 25 à 30 jaar; die levensduur wordt daarom hier op 27,5 jaar gesteld. (...)" Zie verder ook: '[Rechtbank Rotterdam doet proef met Artificial Intelligence als schrijfhulp in een strafvonnis](https://www.rechtspraak.nl/Rechtspraak/Arresten/2024/06/07/2024060700001)', www.rechtspraak.nl.

²⁴ Zie bijvoorbeeld: '[Ongeloof om Nederlandse rechter die ChatGPT gebruikt in vonnis: 'Dit kan echt niet'](https://www.ad.nl/ongeloof-om-nederlandse-rechter-die-chatgpt-gebruikt-in-vonnis-dit-kan-echt-niet)', www.ad.nl; '[Voor het eerst AI ingezet door rechter: enthousiaste reacties na proef in liquidatiezaak](https://www.ad.nl/voor-het-eerst-ai-ingezet-door-rechter-enthousiaste-reacties-na-proef-in-liquidatiezaak)', www.ad.nl.

²⁵ Momenteel publiceert de Rechtspraak niet alle uitspraken. In een gepubliceerd besluit met selectiecriteria is beschreven welke uitspraken moeten worden gepubliceerd, zie: Besluit selectiecriteria uitsprakendatabank Rechtspraak.nl, <https://www.rechtspraak.nl/Uitspraken/Paginas/Selectiecriteria.aspx>.

²⁶ [Rapport werkgroep reflectie toeslagenaffaire 2021](https://www.rechtspraak.nl/Rapporten/2021/01/01/2021010100001), www.rechtspraak.nl, p. 56.

- b. Cramwinckel heeft in haar proefschrift onderzoek gedaan naar het aantal succesvolle beroepen op het vertrouwensbeginsel als het gaat om door voorlichting gewekt vertrouwen over een periode van zo'n 40 jaar. Daaruit volgt dat een dergelijk beroep slechts in 5% van de gevallen is geslaagd.²⁷ Het is echter denkbaar dat dit percentage in werkelijkheid afwijkt (lager ligt) indien met name de uitzonderingen (wel) zijn gepubliceerd. Echter, nu niet alle uitspraken zijn gepubliceerd kan geen compleet beeld worden gevormd over de uitwerking van een rechtsregel.²⁸ Dit speelt ook in andere gevallen.
- (ii) *Zo min mogelijk arresten wijzen met toepassing van art. 81 Wet RO:* Uit het jaarverslag 2024 van de Hoge Raad blijkt dat van de 677 gewezen arresten, waarvan 333 arresten zijn afgedaan met art. 81 Wet RO (ongeveer 49,2%)²⁹ en 121 arresten met art. 80a Wet RO (ongeveer 17,9%). Dit illustreert dat zeer veel arresten verkort worden afgedaan. Nog los van het burgerperspectief³⁰ op dit soort uitspraken, geeft Cramwinckel er de voorkeur aan dat de Hoge Raad steeds, al is het maar summier, zijn arresten motiveert. Vanuit wetenschappelijk oogpunt helpt dat de zaak te duiden in het grotere bestaande 'legobouwwerk' en te relateren aan bestaande rechtsregels.
- (iii) *Duidelijke arresten:* Cramwinckel doelt daarmee niet alleen op arresten vervaardigd in duidelijke taal, maar ook dat duidelijkheid wordt geboden over de rechtsregel.³¹

B. Wetgevende macht

Dit onderdeel wordt ingeleid door Geerdink³²

De Eerste Kamer als toetsend instituut

Anders dan in de Tweede Kamer – waar het politieke debat vaak een hoge toon voert – heeft de Eerste Kamer als medewetgever een toetsende reflectieve taak. De Eerste Kamer beoordeelt wetsvoorstellen op hun juridische kwaliteit, uitvoerbaarheid, handhaafbaarheid en vereniging met de Grondwet en verdragen. Daarmee is de Eerste Kamer idealiter hoeder van de rechtsstatelijke integriteit van wetgeving.³³ In het bijzonder bij fiscale wetgeving is de toetsende rol van groot belang. Belastingen raken direct aan het eigendomsrecht, het gelijkheidsbeginsel en aan het legaliteitsbeginsel van art. 104 van de Grondwet, maar ook

²⁷ T.A. Cramwinckel, *Voorlichting door de Belastingdienst in rechtsstatelijke context: een juridisch en communicatiewetenschappelijk onderzoek naar gewekt vertrouwen*, 2022, p. 251, 349, 458.

²⁸ T.A. Cramwinckel, *Voorlichting door de Belastingdienst in rechtsstatelijke context: een juridisch en communicatiewetenschappelijk onderzoek naar gewekt vertrouwen*, 2022, p. 250.

²⁹ *Overzicht zaakgegevens, Jaarverslag 2024*, hogeraad.nl

³⁰ M.W.C. Feteris heeft al eerder opgemerkt dat toepassing van art. 81 Wet RO onbevredigend uitpakt voor de partij die het cassatieberoep heeft ingesteld omdat deze partij ongelijk krijgt zonder te vernemen waarom, zie: M.W.C. Feteris, *Beroep in cassatie in belastingzaken 2014*, p. 430.

³¹ Als voorbeeld noemt Cramwinckel de discussie in die in de literatuur was ontstaan of na [HR BNB 2022/10](#) het dispositievereiste is verlaten, zie ook T.A. Cramwinckel, *Voorlichting door de Belastingdienst in rechtsstatelijke context : een juridisch en communicatiewetenschappelijk onderzoek naar gewekt vertrouwen*, 2022, p. 266-279. Als ander voorbeeld noemt zij de box 3-arresten en de vraag hoe het werkelijk rendement moet worden bepaald, waarover een reeks arresten is gewezen, zie onder meer HR 20 december 2024, [ECLI:NL:HR:2024:1788](#), BNB 2025/37 en HR 6 juni 2024, [ECLI:NL:HR:2024:704](#), BNB 2024/84.

³² P.W. Geerdink was van 11 juni 2019 tot 1 juli 2025 lid van de VVD-Eerste Kamerfractie. Per 1 augustus 2025 is zij algemeen directeur van de NOB.

³³ Voor meer informatie over de rol en taken van de Eerste Kamer in het wetgevingsproces, zie: 'Hoe werkt de Eerste Kamer', www.eerstekamer.nl en 'Wat doet de Eerste Kamer', www.eerstekamer.nl.

aan het minder tastbaar doch minstens wezenlijk fundament namelijk het vertrouwen van burgers in een eerlijke en begrijpelijke overheid. Dat alles maakt dat fiscale wetgeving bij uitstek vatbaar is voor een nadere deskundige beoordeling. Daar komt de belastingwetenschap om de hoek kijken.

De bijdragen van belastingwetenschap aan de Eerste Kamer

Dit vier bijdragen die de belastingwetenschap de Eerste Kamer biedt zijn:

1. Constitutionele en verdragsrechtelijke toetsing: de wetenschap helpt scherp te stellen waar de grenzen liggen van wat de wetgever mag verlangen van belastingplichtigen. Bij schending van eigendomsrechten biedt zij juridische duiding. Hierbij kan worden gedacht aan het Kerstarrest waarin art. 14 EVRM en art. 1 EP EVRM centraal stonden en het recente arrest waarin is geoordeeld dat het box 3-stelsel nog steeds discriminerend is wanneer het forfaitaire rendement hoger is dan het werkelijke rendement.³⁴ De belastingwetenschap had deze uitkomst al lang van tevoren voorspeld.
2. Systeemanalyse en beleidsconsistentie
3. De toetsing op de uitvoerbaarheid en rechtstatelijke betrouwbaarheid
4. Normatieve reflectie op de fiscale rechtvaardigheid

De praktijk: parlementaire toetsing

In de Eerste Kamer zijn ongeveer tien fiscale woordvoerders actief. In de afgelopen zes jaar waarin Geerdink belastingwetgeving heeft mogen beoordelen, blijkt daaruit dat wetenschappelijke inzichten en constitutioneel toezicht samengaan. De Eerste Kamer haalt inzichten uit de belastingwetenschap, maar er is ruimte om dat structureler en intensiever te doen.

Naar een institutionele verankering

De vraag hoe een hechtere verbinding kan worden bereikt tussen de belastingwetenschap en het parlementaire toezicht, beantwoordt Geerdink met vier optiemogelijkheden:

1. Wetenschappelijke reflectiegroep instellen voor complexe fiscale dossiers
2. Het vragen van preadviezen bij grondwet gevoelige onderwerpen
3. De introductie van een Staat van Fiscale rechtsorde, bijvoorbeeld elke vier jaar dus bij de start van een nieuw fiscaal bewindspersoon. Op dat moment vindt dan een reflectiemoment plaats op de rechtmatigheid, uitvoerbaarheid en proportionaliteit van fiscale wetgeving
4. Tijdig betrekken van wetenschap bij het toetsingsproces en niet pas bij de eliminatie van wetsvoorstellen

Persoonlijke boodschap

De eerste boodschap van Geerdink richt zich tot de wetenschappers. Zij moeten kritisch en onafhankelijk zijn en dat ook blijven. Als de wetenschapper die kritische en onafhankelijke positie niet zelf bewaakt dan heeft dat mogelijk effecten op de reputatie en/of integriteit van de fiscale belastingwetenschap. Transparantie over eventuele afhankelijkheden of

³⁴ Hierbij kan worden gedacht aan het Kerstarrest waarin art. 14 EVRM en art. 1 EP EVRM centraal stonden, zie: HR 24 december 2021, [ECLI:NL:HR:2021:1963](#), BNB 2022/27 en het recente arrest waarin is geoordeeld dat het box 3-stelsel nog steeds discriminerend is wanneer het forfaitaire rendement hoger is dan het werkelijke rendement, zie: HR 6 juni 2024, [ECLI:NL:HR:2024:704](#), BNB 2024/84.

verbondenheden (in politieke of commerciële zin) zijn van belang voor het deugdelijk functioneren van de belastingwetenschap zeker in relatie tot het parlementaire toezicht.

De tweede persoonlijke boodschap van Geerdink is dat er meer generalisten nodig zijn om het geheel te kunnen doorgronden binnen de fiscale belastingwetenschap. Op dit moment zijn er namelijk meer specialisten op bepaalde terreinen binnen de belastingwetenschap (denk aan inkomstenbelasting-, omzetbelasting- en vennootschapsbelastingsspecialisten), terwijl ook generalisten nodig zijn om de fiscale wetgeving te beoordelen.

De stelling

De fiscale woordvoerders in de Tweede Kamer en Eerste Kamer zouden gebruik moeten kunnen maken van speciaal door de wetenschap ontwikkelde bijscholing om de fiscale wetgeving op generieke wijze beter te kunnen beoordelen.

Reflectie door Essers

Essers beperkt zijn reflectie tot de persoonlijke boodschap van Geerdink aan het einde van haar betoog met betrekking tot de kritische houding en onafhankelijkheid van fiscale wetenschappers. Hij is het met haar eens dat belastingwetenschappers een onafhankelijke en kritische positie moeten koesteren en bewaken op straffe van verlies aan de reputatie en de effectiviteit van de belastingwetenschap en daarmee ook aan de aantrekkelijkheid en de kracht daarvan. Transparantie over eventuele afhankelijkheden of verbondenheden is daarbij cruciaal zeker ook in relatie tot de parlementaire toetsing. Volgens Essers geldt deze boodschap niet alleen voor fiscale wetenschappers, die naast hun fiscaal wetenschappelijke functie ook een andere functie hebben, maar voor alle wetenschappers. Tevens benoemt hij dat openheid van zaken met betrekking tot een verricht (voor)onderzoek essentieel zijn voor de ontwikkeling en het bewaken van de belastingwetenschap. Dit om op die manier te kunnen controleren hoe tot een bepaalde conclusie is gekomen.

Vanuit de zaal wordt door Meussen³⁵ de vraag opgeworpen of de brede fiscaal wetenschappelijke kennis die binnen de Vereniging aanwezig is niet kan worden ingezet om de Staten-Generaal van advies te voorzien (bijvoorbeeld een blauwdruk van een alternatief box 3-stelsel of een nieuwe wet inkomstenbelasting opgemaakt door de leden binnen de Vereniging).

Kavelaars benoemt dat het lastige daarvan is dat de Vereniging 1.000 leden telt waardoor, als een dergelijk rapport is opgemaakt, alle leden dat rapport moeten dragen. Het is echter de vraag of dat laatste kan worden verwezenlijkt.

C. Uitvoerende macht

Dit onderdeel wordt ingeleid door Bart Snels³⁶

Snels benoemt allereerst dat belastingwetenschappers – naast het zoeken naar oplossingen op ingewikkelde fiscale rechtsvragen – zich moeten bezighouden met de vraag hoe de fiscale wetgeving uiteindelijk uitpakt in en betekent voor de samenleving.

³⁵ G.T.K. Meussen is verbonden aan BDO Accountants & Belastingadviseurs.

³⁶ B.A.W. Snels is inspecteur-generaal van de Inspectie belastingen, toeslagen en douane en voormalig Tweede Kamerlid.

In zijn rol als inspecteur-generaal is hij erachter gekomen dat veel burgers de dupe zijn geworden van de nauwe samenwerking tussen de uitvoeringsorganisaties als de Belastingdienst, Toeslagen, UVW, IND en SVB. Als de IND bijvoorbeeld een fout maakt over welke status iemand heeft, werkt dat meteen door in de basisadministratie met als gevolg dat iemand een toeslag kan worden ontzegd. Dit soort casuïstiek is hij (jammer genoeg) voortdurend tegengekomen. Snels uit zijn ongenoegen hierover.

In zijn huidige functie blijft hij drukken op de noodzaak om de toeslagenstelsels in combinatie met sociale zekerheid te hervormen. Dit gaat echter moeizaam, omdat hier al langer over wordt gesproken (zeker 12-14 jaar) maar het lastig is om 100 Kamerzetels te bemachtigen en dat (ook) een aantal kabinetsperiodes vast te houden.³⁷ Daarom heeft Snels vanuit de Inspectie een stapsgewijze vereenvoudiging voorgesteld.

Tot slot benoemt Snels dat het belastingdebat niet alleen aan de Tweede Kamer moet worden overgelaten. Het betreft een maatschappelijk debat waar ook fiscale wetenschappers aan zouden moeten deelnemen. Derhalve roept hij de aanwezigen in de zaal op om zich ook te bemoeien met het politiek maatschappelijke debat.

Reflectie door Broekhuijsen³⁸

Broekhuijsen begint met zijn eigen visie op zijn rol als voltijd fiscaal wetenschapper verbonden aan de Universiteit Leiden. In de eerste plaats vindt hij dat hij zo objectief en zo min mogelijk beïnvloed door politieke opvattingen het geldende fiscale recht moet overbrengen aan de studenten. Daarin ziet hij een rol om zo realistisch mogelijk op te treden. Als maatschappij kunnen we immers van alles verlangen, maar het blijft de vraag wat daarvan uitvoeringstechnisch haalbaar is.

Hij vervolgt met dat het volgens hem niet de rol is c.q. kan zijn van de fiscale wetenschapper om alle problemen van burgers en bedrijven met betrekking tot fiscale wetgeving op te lossen. Dat ligt volgens hem meer bij de belastinginspecteur of belastingadviseur. De wetenschap kan wel een helpende hand bieden door duidelijk te maken hoe het fiscale stelsel werkt en kan daarin inzichten bieden.

Met betrekking tot de vereenvoudiging binnen fiscale wetgeving merkt Broekhuijsen op dat het complexe daaraan is dat geen van ons allen weet wat wordt bedoeld met de term 'vereenvoudiging'. Althans, het perspectief van een burger en de Belastingdienst daarover is verschillend. Beiden zullen immers andere zin antwoorden op de vraag wat zij graag vereenvoudigd willen zien. Derhalve stelt Broekhuijsen voor om de vereenvoudigingen te houden op kleinere, stapsgewijze vereenvoudigingen, want voor men het weet is de vereenvoudiging zelf nog zo complex geworden dat die oplossing als zodanig te lastig geworden is.³⁹

³⁷ Art. 137(4) Gemeentewet. Voor de nieuwsgierige lezer, zie: [A.D. Belinfante e.a., Beginselen van het Nederlandse staatsrecht, Deventer: Wolters Kluwer 2023](#), p. 88, 170, 200 en A.W. Heringa, e.a., Staatsrecht, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 13, 297-299.

³⁸ D.M. Broekhuijsen is verbonden aan de Universiteit Leiden en tevens bestuurslid van de Vereniging.

³⁹ Ter leesvermaak verwijs ik nog naar het artikel van T.A. Cramwinckel waarin zij een pragmatische methode heeft beschreven, waarbij een kwalitatieve analyse van voorlichting kan helpen om prioriteiten te stellen en een vereenvoudigingsagenda te formuleren waarmee daadwerkelijk vooruitgang kan worden gefaciliteerd, zie: T.A. Cramwinckel, 'Prioriteringsmethode voor de vereenvoudiging van belastingwetgeving', [WFR 2024/334](#).

Na het einde van het betoog van Broekhuijsen als debater wordt vanuit de zaal een kanttekening gemaakt op de invloed vanuit de belastingwetenschap op de belastingwetgeving, namelijk dat niet uit het oog moet worden verloren dat bijvoorbeeld de toeslagen eigenlijk gebaseerd zijn op wetenschap. Het is wetenschap dat de verantwoordelijkheid bij de burger moet worden neergelegd. Een ander voorbeeld is het horizontaal toezicht dat de Belastingdienst hanteert.

D. Bestuursrechtelijke beschouwing

Dit onderdeel wordt ingeleid door Marseille⁴⁰

Marseille is gevraagd om iets te vertellen over zijn kijk vanuit het algemeen bestuursrecht op het belastingrecht. Daarover vermeldt hij vier gemoedstoestanden:

1. Jaloers: Marseille ervaart *jaloerie* wat betreft de aanwezigheid van het parket binnen de Hoge Raad. Dat is iets wat pas sinds kort aanwezig is binnen het algemeen bestuursrecht. Een A-G kan binnen het algemeen bestuursrecht echter pas concluderen op het moment van een daartoe ingediend verzoek.⁴¹ Tevens bestaat er geen afzonderlijk orgaan als het parket bij de Hoge Raad waarin de advocaten-generaal zijn ondergebracht. Tot slot is het aantal conclusies waar om wordt verzocht vele malen minder dan in het belastingrecht.
2. Opgelucht: Marseille verwijst naar de uitspraak van de ABRvS van 23 oktober 2019.⁴² Vóór die uitspraak was de ABRvS namelijk jarenlang meegegaan met de wetsuitleg van de Belastingdienst/Toeslagen dat een burger alleen in aanmerking kwam voor kinderopvangtoeslag als kon worden aangetoond dat daadwerkelijk kinderopvang tot het volle voorgeschoten bedrag was genoten en de eigen bijdrage was betaald.⁴³ Met de uitspraak van 23 oktober 2019 is zij omgegaan en heeft zij geoordeeld dat de Belastingdienst/Toeslagen discretionaire ruimte heeft bij de vaststelling van het bedrag aan kinderopvangtoeslag dat wordt teruggevorderd. Zo moeten de rechtstreeks bij het besluit betrokken belangen worden afgewogen en kan onder bijzondere omstandigheden van terugvordering worden afgezien of kan dat bedrag worden gematigd. Op deze manier wordt in meer individuele gevallen maatwerk geleverd. Marseille uit zijn ongenoegen over de uitspraken daterend van vóór 23 oktober 2019.⁴⁴

⁴⁰ A.T. Marseille is hoogleraar bestuurskunde en verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.

⁴¹ Afdeling 8.1.2a Awb waarin met ingang van 1 januari 2013 de mogelijkheid is gecreëerd tot het nemen van conclusies in zaken die in behandeling zijn bij één van de (andere) hoogste bestuursrechters (CRvB, CBB en ABRvS). Het verzoek tot het schrijven van een conclusie komt toe aan de Voorzitter van de ABRvS, aan de President van de CRvB en aan de President van het CBB. Volgens de Vakstudie wordt zo gewaarborgd “dat alleen in zaken die van voldoende belang zijn voor de rechtseenheid of de rechtsontwikkeling een conclusie wordt gevraagd”. Zie: Vakstudie Algemeen Deel, art. 8.12a Awb, [aant. 3.1](#). De opstellers van een conclusie kan lid zijn van het college dat uiteindelijk over de zaak moet beslissen, maar kan ook behoren tot een van de beide andere bestuursrechters. Zie: Vakstudie Algemeen Deel, art. 8.12a Awb, [aant. 3.2](#).

⁴² 23 oktober 2019, [ECLI:NL:RVS:2019:3536](#), rov. 5.12-5.13. A-G Wattel was overigens in zijn gemeenschappelijke bijlage tot een andere conclusie gekomen, zie Gemeenschappelijke bijlage bij de conclusies van 20 december 2018, [ECLI:NL:PHR:2018:1511](#).

⁴³ R. Orllep, Toetsingsintensiteit. Een vergelijkende studie naar het variëren van de toetsingsintensiteit door de rechter (*Staat en Recht* nr. 54), 1.2.3 Rechterlijke toetsing. 2022.

⁴⁴ Ik verwijs nog naar een interessante bijdrage van A.T. Marseille over het zoeken naar rechtvaardige oplossingen voor schulden van toeslagenuouders, zie: A.T. Marseille, ‘De verdisconterings- versus de

Echter, hij ervaart ook een gevoel van *opluchting*. Zo benoemt hij dat niet alleen in het algemene bestuursrecht fouten worden gemaakt, maar ook in het belastingrecht. Hij verwijst naar het arrest HR BNB 2019/152⁴⁵.⁴⁶ Het gaat in laatstbedoeld arrest om belanghebbende – alleenstaande moeder – die vanwege huiselijk geweld en stalken door haar ex-partner haarzelf genoodzaakt heeft gevoeld om haar woonadres geheim te houden. Hierdoor stonden zij en haar dochter vanaf 20 maart 2013 in de basisadministratie persoonsgegevens ingeschreven op een briefadres en niet op een woonadres. Daardoor is niet voldaan aan de wettelijke eis van inschrijving op eenzelfde woonadres en zou belanghebbende dus geen recht hebben op toepassing van de alleenstaande-ouderenkorting.⁴⁷ Belanghebbende krijgt voor het gerechtshof gelijk dat, gelet op doel en strekking van de alleenstaande-ouderenkorting en de omstandigheid dat belanghebbende en haar kind om veiligheidsredenen niet voldeden aan de wettelijke eis van inschrijving op eenzelfde woonadres, zij toch recht heeft op toepassing van de korting.⁴⁸ De Hoge Raad oordeelt in andere zin, namelijk (in het kort) dat veiligheidsredenen niet in de weg staan aan toepassing van de eis van inschrijving gedurende meer dan zes maanden op hetzelfde woonadres. Voor het jaar 2013 was in de Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens ook niet voorzien in voorwaarden waaronder om veiligheidsredenen inschrijving op een briefadres toelaatbaar was.

Wat Marseille tot slot interessant vindt aan deze zaak is dat de Belastingdienst in cassatie was gegaan toen belanghebbende gelijk had gekregen voor het gerechtshof. Hij spreekt uit dat hij hoopt dat dit niet meer gebeurt in toekomstige procedures waarin een dergelijke belanghebbende gelijk krijgt. Ook benoemt Marseille dat hij vindt dat men meer moet nadenken over wat de Belastingdienst had kunnen doen. Volgens hem beziet men namelijk meer wat de Hoge Raad uiteindelijk heeft geoordeeld in een zaak, terwijl de Belastingdienst veel meer handelingsvrijheid heeft. De Belastingdienst zou dus in dat kader ook best van regelgeving/wetgeving kunnen vinden dat de uitwerking daarvan in de praktijk onwenselijk is voordat het tot de Hoge Raad komt.

Scheltemadoctrine en het zoeken naar rechtvaardige oplossingen voor schulden van toeslagenuouders', [AA 2024/0769](#).

⁴⁵ HR 28 juni 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1051](#), BNB 2019/152, rov. 2.4.2-2.4.3. Overigens heeft het oordeel van de Hoge Raad (als ik het goed zie) niet veel weerstand gekregen in de annotaties bij dit arrest, zie bijvoorbeeld: A.O. Lubbers in [BNB 2019/152](#), Redactie vakstudie nieuws in [V-N 2019/32.3](#), P.T. Arnhem in [NTFR 2019/1694](#), E. Thomas in [NLF 2019/1535](#) en J.H.M. Arts in [FED 2019/128](#). In de tweede laatstgenoemde annotaties wordt overigens nog wel een mild ongenoegen uitgesproken. M. Scheltema benoemt echter dat deze uitkomst vanuit het perspectief van de responsieve rechtsstaat onverteerbaar is, zie: M. Scheltema, 'Mag de rechtsstaat voor de burger worden gesloten?', [AA 2021/0809](#), p. 811-812.

⁴⁶ Zie ook het arrest: HR 28 juni 2019, [ECLI:NL:HR:2019:1049](#), BNB 2019/151. Het verschil met HR BNB 2019/152 is dat het in HR BNB 2019/151 gaat om belanghebbende en zijn minderjarige zoon die van 1 januari tot 28 augustus 2013 in de gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens was ingeschreven op het adres van een jeugdinstantie (meer dan zes maanden). De Hoge Raad heeft geoordeeld dat belanghebbende niet voldoende vergelijkbaar was met de gevallen van de beleidsregel.

⁴⁷ De alleenstaande-ouderenkorting is per 1 januari 2015 vervallen.

⁴⁸ Hof 's-Hertogenbosch 22 maart 2018, [ECLI:NL:GHSHE:2018:1250](#), rov. 4.6-4.7.

3. Geïntrigeerd: Marseille is *geïntrigeerd* en met name door een onderzoek in opdracht van het WODC waar hij bij betrokken was naar de no cure, no pay-gemachtigden.⁴⁹ Hij vindt het ingewikkeld om te bepalen wanneer bij het inschakelen van een no cure, no pay-gemachtigde sprake is van misbruik van recht. Het valt hem daarbij overigens ook op dat de Hoge Raad terughoudend is bij het aannemen daarvan. Van een expertmeeting in het kader van dat onderzoek is hem bijgebleven dat een medewerker van de gemeente Rotterdam benoemde dat belastingplichtigen met bijvoorbeeld hun WOZ-beschikkingen eigenlijk in de armen worden geduwd van de no cure, no pay-gemachtigden, terwijl eerder met hen het gesprek moet worden aangegaan en hen duidelijkheid moet worden geboden. Op die manier kan worden voorkomen dat belastingplichtigen direct naar de no cure, no pay-gemachtigden zullen afstappen. Overigens plaats Marseille wel een kanttekening bij de opmerking die men vaak maakt dat no cure, no pay-gemachtigden er hun verdienmodel van maken. Volgens hem doen de meeste rechtshulpverleners dat wel.⁵⁰
4. Herkenning: Marseille benoemt dat complexiteit waarschijnlijk het vaakst genoemde begrip is in de Staat van de Uitvoering 2024. In ieder geval wordt het in verband gebracht met wet- en regelgeving, maar een definitie over de term 'complexiteit' ontbreekt. Hoe kan 'complexiteit van regels' dus het beste worden omschreven en wat valt er te zeggen over oorzaken, gevolgen en de remedies? In opdracht van de Concerndirectie Innovatie en Strategie van de Belastingdienst heeft hij samen met Jim Ebens⁵¹ literatuuronderzoek gedaan naar complexiteit van regelgeving. Op basis van de grootste gemene deler van omschrijvingen in de literatuur kwamen zij op de volgende definitie:⁵² "Regels zijn complex als ze moeilijk zijn te begrijpen en/of problematisch zijn in het gebruik." Uit deze definitie blijkt dat complexiteit van regels een meerdimensionaal begrip is en tevens – omdat het ook de ervaren complexiteit omvat – een relatief begrip: dezelfde regel kan voor de ene gebruiker (overheidsinstantie, burger) complexer zijn dan voor de andere. De bijdrage van Tran-Nam is Marseille bij het verrichten van zijn literatuuronderzoek het meest bijgebleven.⁵³ Zo zijn er veel partijen die juist belang hebben bij een complex (blijvende) belastingregelgeving. Als voorbeeld kan worden gedacht aan belastingadviseurs wier broodwinning voor een belangrijk deel is gelegen in de complexiteit van belastingen.

⁴⁹ Bieuwe Geertsema e.a., *Op proceskosten gejaagd? Onderzoek naar 'oneigenlijk gebruik' van bestuursrechtelijke procedures met het oog op proceskostenvergoedingen*, Groningen: Pro Facto 2024, zie: https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/1004815520/Rapport_Op_proceskosten_gejaagd.pdf

⁵⁰ Voor de nieuwsgierige lezer: A-G Pauwels heeft recentelijk conclusie genomen over de vraag of en zo ja, in welke omstandigheden een nieuwe machtiging mag worden verlangd, zie de gemeenschappelijke bijlage A-G Pauwels bij de conclusies van 30 mei 2025, [ECLI:NL:PHR:2025:652](#). A-G Koopman heeft iets eerder een conclusie genomen over een machtigingskwestie, maar dan de vraag of een mogelijkheid tot herstel moet worden geboden als een gemachtigde een valse machtiging heeft overgelegd, zie conclusie A-G Koopman van 23 mei 2025, [ECLI:NL:PHR:2025:578](#).

⁵¹ J.J. Ebens is verbonden geweest aan de Universiteit Groningen als Student/onderzoeksassistent.

⁵² Complexiteit van (belasting)regelgeving, te raadplegen middels de volgende link: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2025/03/31/complexiteit-van-belasting-regelgeving>, p. 3 en 46.

⁵³ B. Tran-Nam e.a., 'Managing Tax Complexity: The State of Play after Henry', *Economic papers*, vol. 35, no. 4, December 2016, p. 355-356.

Reflectie door Van Eijdsen⁵⁴

Van Eijdsen benoemt dat Marseille met zijn bijdrage heeft geïllustreerd hoe belangrijk het is dat mensen uit het belastingrecht luisteren naar mensen uit het algemeen bestuursrecht en andersom. Veel fiscalisten hebben namelijk een blinde vlek voor het algemeen bestuursrecht. Ook bestuursrechtjuristen realiseren zich niet of onvoldoende dat belastingrecht ook bestuursrecht is. Daarbij moest Van Eijdsen denken aan een gedichtje dat de voormalige vicepresident van de Hoge Raad Zuurmond in 1991 schreef. Ik citeer:⁵⁵

“De fiscalist vraagt zeer verwonderd
Waarom zijn wij niet uitgezonderd?
Waarop verbaasd Justitie zegt
O, ja, dat is ook bestuursrecht.”

Als gevolg van de blinde vlek vanuit het bestuursrecht voor het belastingrecht wordt ook wel eens vergeten dat de belastingrechter ook bestuursrechter is. Daarmee dus ook dat de Hoge Raad een van de hoogste bestuursrechters is. Van Eijdsen heeft wel eens persberichten van andere hoogste bestuursrechtelijke colleges zien voorbijkomen waarin werd gesteld dat de hoogste bestuursrechters tot een bepaald oordeel zijn gekomen, terwijl de Hoge Raad zich over het desbetreffende onderwerp nog niet heeft uitgelaten. Van Eijdsen is het van harte met Marseille eens dat het zeer de moeite waard is als het belastingrecht van het bestuursrecht leert, en andersom.

Dat het belastingrecht onderdeel vormt van het bestuursrecht, kan worden afgeleid uit de omstandigheid dat de Awb voor een groot deel van toepassing is op het belastingrecht. Dat is echter niet altijd vanzelfsprekend geweest. In dat kader wijst Van Eijdsen op de door de Vereniging ingestelde Commissie-van Vucht (hierna: de Commissie) die in 1989 adviseerde om de belastingwetgeving volledig uit te zonderen van toepassing van de Awb.⁵⁶ De Commissie was bevreesd dat:⁵⁷ “(...) de rechterlijke macht verstopt raakt door allerlei minder gewenste beroepsmogelijkheden.” De meningen waren echter verdeeld. Zo werd forse kritiek geleverd op het rapport van de Commissie tijdens de bespreking ervan binnen de Vereniging.⁵⁸ Van Soest, destijds A-G bij de Hoge Raad, hield tijdens de bespreking van het rapport een krachtig pleidooi voor meer openheid ten aanzien van het algemene bestuursrecht. Uiteindelijk is gekozen voor een compromisoplossing. De Awb is namelijk wel vanaf het begin van invoering in 1994 gaan gelden voor het belastingrecht, maar in de fiscale

⁵⁴ J.A.R. van Eijdsen is vicepresident van de belastingkamer van de Hoge Raad, staatsraad in buitengewone dienst bij de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State en tevens bestuurslid van de Vereniging.

⁵⁵ P.J. Wattel, 25 jaar Awb in eenheid en verscheidenheid, [32.1 If you come to a fork in the road, take it](#), 2019, p. 340. Originele bron te vinden in: G.J. Zuurmond, ‘Grafisch voor het afschrift (naar het origineel afgegeven, is het afschrift afgeschreven)’, in: Ch.J. Langereis e.a. (red.), *Fantasie en Durf*, 50 jaar Fed Fiscaal weekblad, Deventer: Fed 1991, p. 181.

⁵⁶ Commissie ter Bestudering van de Betekenis van de Algemene Wet Bestuursrecht voor het Belastingrecht, *De betekenis van de Algemene wet bestuursrecht voor het belastingrecht* (Geschrift nr. 177 Vereniging voor belastingwetenschap), Deventer: Kluwer 1989, p. 48: “Verreweg de beste oplossing is het belastingrecht uit te zonderen voor de toepassing van de Algemene wet bestuursrecht. Zou dat niet gebeuren, dan dient op tal van onderwerpen een afwijkende regeling te worden gehandhaafd (ontworpen). Het wettelijk systeem wordt dan ondoorzichtiger dan het tevoren was, (...)”

⁵⁷ Commissie ter Bestudering van de Betekenis van de Algemene Wet Bestuursrecht voor het Belastingrecht, *De betekenis van de Algemene wet bestuursrecht voor het belastingrecht* (Geschrift nr. 177 Vereniging voor belastingwetenschap), Deventer: Kluwer 1989, p. 19.

⁵⁸ Zie de weergave in Geschrift nr. 179 van de Vereniging voor belastingwetenschap, Deventer: Kluwer 1989.

wetgeving is een aantal uitzonderingen ten opzichte van de Awb opgenomen.⁵⁹ Van Eijdsen benoemt dat hij zich heeft afgevraagd of ons gesloten stelsel van rechtsbescherming bij de heffing van belastingen nog steeds een gerechtvaardigde uitzondering vormt op het open stelsel van rechtsbescherming binnen het algemene bestuursrecht.⁶⁰ Hij verwijst in dat kader ook naar de bijdrage van Feteris.⁶¹

Vervolgens reageert Van Eijdsen op de gemoedstoestanden van Marseille:

1. Jaloers: Het is een groot voorrecht om in ingewikkelde zaken die ertoe doen een conclusie van een A-G te mogen krijgen. De conclusies zijn niet alleen behulpzaam voor de belastingkamer van de Hoge Raad, maar ook van groot belang voor de belastingwetenschap. Juist in die conclusies wordt regelmatig uitgeweid over bestuursrechtelijke aangelegenheden waarbij ook jurisprudentie van de andere hoogste bestuursrechters aan een beschouwing worden onderworpen.⁶²

Van Eijdsen is het met Marseille eens dat het goed is dat ook de andere hoogste bestuursrechters op grond van art. 8:12a Awb een conclusie kunnen vragen. Tegelijkertijd merkt hij op dat het nemen van conclusies beter past bij een cassatierechter dan bij een feitenrechter. De andere hoogste bestuursrechters zijn geen cassatierechters waardoor zij soms zelfs in enige en eerste aanleg beslissen. Heel veel zaken zullen daardoor niet geschikt zijn voor het nemen van conclusie, wat echter niet wegneemt dat er een substantieel aantal zaken overblijven waarin een conclusie wel van toegevoegde waarde zou kunnen zijn.

2. Opgelucht: Van Eijdsen had hier een ander woord verwacht, namelijk 'zorg'. Zo is bijvoorbeeld door Scheltema opgemerkt dat dit arrest niet getuigt van een responsieve rechtstoepassing.⁶³ Van Eijdsen kan niet inhoudelijk reageren op het arrest uit 2019. Wel merkt hij op dat er ook na 2019 arresten zijn geweest door de Hoge Raad waarop kritiek is gekomen van auteurs die pleiten voor meer evenredigheid in wetgeving, bestuur en rechtspraak van de Hoge Raad. Algemeen bezinnend merkt Van Eijdsen daarover op dat de belastingkamer van de Hoge Raad maar beperkte mogelijkheden heeft om het evenredigheidsbeginsel toe te passen. Dat komt namelijk vanwege enkele kenmerkende eigenschappen van het belastingrecht, namelijk dat vaak sprake is van zogenoemde gebonden beschikkingen.⁶⁴ Toetsing aan het evenredigheidsbeginsel is dan maar beperkt mogelijk. Iets soortgelijks doet zich ook voor bij toetsing aan het EVRM. Als de Hoge Raad een rechtstekort constateert, is het primair aan de wetgever om in dat rechtstekort te voorzien.

⁵⁹ M.W.C. Feteris, 25 jaar Awb in eenheid en verscheidenheid, [31.1 Inleiding](#), 2019, p. [331-332](#).

⁶⁰ P.H.J. Essers e.a., Verschuivende machtsverhoudingen in de fiscaliteit: jubileumbundel ter gelegenheid van 150 jaar Weekblad Fiscaal Recht, 2022, p. 40-45.

⁶¹ M.W.C. Feteris, 25 jaar Awb in eenheid en verscheidenheid, [31.2 Het gesloten stelsel van rechtsbescherming](#), p. [333-334](#).

⁶² Zie bijvoorbeeld conclusie van A-G Pauwels van 14 februari 2025, ECLI:NL:PHR:2025:204 over de rechtsvraag of het bestuursorgaan in (hoger) beroep alsnog het verweer mag voeren dat het bezwaar niet-ontvankelijk is omdat het (onverschoonbaar) niet-tijdig was (het tijdigheidsverweer) terwijl al inhoudelijk op het bezwaar is beslist.

⁶³ M. Scheltema, 'Mag de rechtsstaat voor de burger worden gesloten?', [AA 2021/0809](#).

⁶⁴ Voor de nieuwsgierige lezer verwijs ik naar de bijdrage van J.D. Baron, 'Evenredigheidstoetsing: de stand van zaken in 2024', [TFB 2024/21](#) (deel 1) en [TFB 2024/30](#) (deel 2).

3. Geïntrigeerd: Bij oneigenlijk gebruik van procedures zal direct worden gedacht aan de opmars van de no cure, no pay-kantoren. In dat kader moest Van Eijdsen direct denken aan de Commissie die aanklaarde dat de rechtspraak verstopt zou raken door allerlei minder gewenste beroepsmogelijkheden. Van Eijdsen constateert dat het algemene bestuursrecht ook steeds meer te maken krijgt met deze problematiek, zo kan bijvoorbeeld worden gedacht aan procedures over dwangsommen en niet tijdig beslissen. Met andere woorden: de problematiek is al overgestoken naar het algemene bestuursrecht. Aangezien de Hoge Raad veel te maken heeft met deze problematiek is Van Eijdsen terughoudend in zijn commentaar. Hij benoemt slechts dat het een ingewikkeld onderwerp is dat allerlei aspecten in zich heeft die elk voor zich een nadere doordenking vragen. Die doordenking moet volgens hem multidisciplinair plaatsvinden, dus zowel vanuit het belastingrecht als vanuit het algemene bestuursrecht en misschien zelfs ook nog vanuit andere rechtsgebieden als het civiele recht.
4. Herkenning: Met betrekking tot de complexiteit in het belastingrecht merkt Van Eijdsen op dat dit al speelt sinds dat hij werkzaam is als fiscalist (een kleine 30 jaar). Al vanaf dat moment wordt een pleidooi gehouden voor vereenvoudiging, daar is nog echter maar weinig van terechtgekomen. Ook Van Eijdsen vindt dat dit anders moet. Niet alleen als het gaat om het materiële belastingrecht, maar ook als het gaat om het fiscale bestuursrecht. Vanuit dat laatste perspectief onderstreept Van Eijdsen de oproep van Marseille om in het belastingrecht te investeren in een betere toegang tot het recht voor burgers. Tegelijk merkt hij op dat de regels wel zo moeten worden vormgegeven dat misbruik moet worden voorkomen.

Van Eijdsen eindigt zijn bijdrage als debater met de opmerking dat na zijn eigen bijdrage en die van Marseille wel duidelijk moge zijn dat er voldoende redenen zijn om het belastingrecht en het algemene bestuursrecht op tal van gebieden gezamenlijk te doen optrekken.

E. Economisch perspectief

Dit onderdeel wordt ingeleid door Jongen⁶⁵

Jongen begint zijn bijdrage dat hij de aanwezigen in de zaal wil meenemen in hoe economen aankijken tegen complexiteit binnen belastingstelsels. Volgens hem zijn er namelijk heel veel elementen in bijvoorbeeld de inkomstenbelasting en het toeslagenstelsel die weliswaar complex zijn, maar wel goed zijn te verantwoorden vanuit het oogpunt van doelmatigheid en/of rechtvaardigheid. De stelling van Jongen luidt dan ook als volgt:

“Een doelmatig en rechtvaardig stelsel is complex, zoveel laaghangend fruit is er niet.”

Hiermee bedoelt hij dat als je een doelmatig en rechtvaardig stelsel wilt hebben het dan een complex stelsel zal zijn. Zoveel laaghangend fruit is er dan niet, waarmee wordt bedoeld dat een simpele vereenvoudiging niet mogelijk is zonder dat de doelmatigheid of rechtvaardigheid wordt aantast. Om dit te illustreren heeft Jongen een onderverdeling gemaakt in twee elementen, namelijk de inkomstenbelasting en het toeslagenstelsel.

⁶⁵ E.L.W. Jongen is verbonden aan de Universiteit Leiden als hoogleraar Economie en sociaal-economisch beleid.

De inkomstenbelasting

Aan de hand van een afbeelding van het CPB illustreert Jongen allereerst dat de maatschappelijke waarde van een extra euro meer waarde heeft voor iemand met een lager inkomen dan voor iemand met een hoger inkomen.⁶⁶ Dit vormt een reden waarom bijvoorbeeld een vlaktaks niet rechtvaardig is. En vlaktaks is bovendien niet doelmatig omdat zij de relatief grote groep van middeninkomens treft met een relatief hoog marginaal tarief. Een progressieve inkomstenbelastingstelsel met oplopende schijven verdient de voorkeur.

Ten tweede illustreert Jongen dat verschillende groepen verschillend reageren op financiële prikkels.⁶⁷ Als mannen 1% meer loon gaan krijgen zijn ze daar redelijk ongevoelig voor. Dat is echter anders bij vrouwen, waarbij weer een onderscheid kan worden gemaakt tussen vrouwen met en zonder jonge kinderen. Vrouwen met jonge kinderen, tussen de 0-11 jaar, reageren er het sterkst op. Als dan vanuit de economische theorie wordt nagedacht kom je tot de conclusie dat een belastingkorting die van toepassing is op werkende tweede verdieners met jonge kinderen een doelmatig element is in een belastingstelsel. In dat kader kan worden gedacht aan de inkomensafhankelijke combinatiekorting zoals vervat in art. 8.14a Wet IB 2001.

Ten derde maakt Jongen onderscheid tussen de *extensieve* marge en de *intensieve* marge. De extensieve marge is de beslissing die men maakt om een overstap te gaan maken naar het al dan niet werken (de participatiebeslissing). De intensieve marge houdt in dat als men dan eenmaal werkt, hoeveel uren of dagen per week ze extra willen werken. Daaruit blijkt dat de extensieve marge gevoeliger is voor financiële prikkels dan de intensieve marge. Een conclusie die je daaruit kunt trekken is dat je een belastingstelsel zo moet opzetten dat het aantrekkelijk wordt om te gaan werken. Zo kan worden gedacht aan de toepassing van een arbeidskorting oftewel het geven van een financiële prikkel om te gaan werken. Als men dan eenmaal werkt kan de arbeidskorting (relatief snel) worden afgebouwd (denk bijvoorbeeld aan huidig art. 8.11 Wet IB 2001).

De toeslagen

In principe hebben we vier toeslagen: de huurtoeslag, zorgtoeslag, kindgebonden budget en kinderopvangtoeslag.

Kindgebonden budget

De maatschappelijke waarde van een extra euro is voor arme gezinnen met kinderen hoog. Dat maakt een kindgebonden budget met afbouwtraject rechtvaardig.

Huurtoeslag

Hetzelfde geldt voor de maatschappelijke waarde voor een relatief arme huurder. Dat maakt de huurtoeslag met een afbouwtraject rechtvaardig.

Zorgtoeslag

De zorgtoeslag is een toeslag voor de huishoudens met lagere inkomens om tegemoet te komen in de kosten van de zorg. Het betreft echter een complex stelsel. In 2016 heeft Jongen een onderzoek verricht naar de vraag of de zorgtoeslag kan worden afgeschaft.⁶⁸

⁶⁶ Materiële welvaart in Nederland, afbeelding 3.2.1 Verdeling persoonlijk inkomen, te raadplegen via de volgende link: <https://longreads.cbs.nl/materiele-welvaart-in-nederland-2024/inkomen-van-personen/>.

⁶⁷ H-W. de Boer & L.W. Jongen, 'Analysing tax-benefit reforms in the Netherlands using structural models and natural experiments', Journal of population economics, te raadplegen via de volgende link: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00148-021-00852-3>.

⁶⁸ E.L.W. Jongen e.a., Leuker kunnen we het niet maken, wel makkelijker, ESB Prinsjesdag 2016, te raadplegen via: <https://esb.nu/wp-content/uploads/2022/11/jongen-et-al-esb4741-604-607.pdf>, p. 606-607.

Het antwoord daarop luidt in negatieve zin. De koopkracht daalt in ieder geval aanzienlijk bij huishoudens met een laag inkomen wanneer de afschaffing van de zorgtoeslag op geen enkele wijze wordt gecompenseerd. Het compenseren van de afschaffing van zorgtoeslag via de inkomstenbelasting⁶⁹ leidt tot een mindere koopkrachtdaling van ongeveer 2,5%, wat volgens Jongen echter nog steeds te hoog is. De uitvoerder loopt hier tegen het probleem aan dat de inkomstenbelasting grotendeels op het individuele inkomen wordt geheven, terwijl de toeslagen gebaseerd zijn op het huishoudinkomen.

Kinderopvangtoeslag

Uit het oog moet niet worden verloren dat de kinderopvangtoeslag meerdere doelen dient. Naast het bieden van inkomensondersteuning heeft deze toeslag ook de bedoeling om arbeidsparticipatie te doen toenemen en de ontwikkeling van het kind te doen bevorderen. De kinderopvangtoeslag stimuleert echter vooral de arbeidsparticipatie en ontwikkeling van het kind aan de onderkant. Daarom is een inkomensafhankelijke ouderbijdrage doelmatig en rechtvaardig. De complexiteit zit echter in de arbeidseis. Het laten vervallen hiervan kan de doelmatigheid en rechtvaardigheid ten goede komen.

Reflectie door Peters⁷⁰

Peters wijst allereerst op een citaat uit de bijdrage van Vording wat een interessante perspectief biedt op het onderwerp van complexiteit, namelijk:⁷¹

“Maar de kernvraag is: worden regels ingewikkelder om beter recht te doen aan de werkelijkheid, of komen ze juist door hun ingewikkeldheid steeds verder af te staan van de samenleving?”

Vervolgens gaat Peters in op het *systeem-denken* tegenover het *burgerperspectief*. Volgens hem is het namelijk zo dat het belastingrecht is verward in een ‘systemumwelt’ (systeem-denken). Jaar na jaar wordt de belastingwetgeving ingewikkelder in combinatie met een ook nog steeds ingewikkelder wordende wereld. Zo kan men moeilijk aan een buitenstaander uitleggen hoe het bijvoorbeeld zit met ons zorgsysteem. Peters vreest dat dit ook geldt voor ons belastingstelsel waarin een systeem is ontwikkeld waar men verdwaald in is geraakt. Het gevaar daarin is ook dat we het belastingrecht gaan beschouwen als een soort instrument omdat het nog nauwelijks een normatieve waarde heeft. Dit wordt ook in stand gehouden door partijen. Zo zouden we kunnen voorstellen om de hypotheekrenteaftrek af te schaffen, maar politici zouden dan aangeven dat ze dat niet kunnen verkopen. De hypotheekrenteaftrek wordt dan dus op een instrumentele manier bekeken. Ook kan worden gedacht aan anti-misbruikbepalingen. Vroeger was het nog voorzienbaar, maar er zijn zoveel lagen bovenop gekomen omdat we steeds meer aan het reageren zijn op die belastingplichtigen die de belastingheffing als een soort instrument zijn gaan zien en daardoor weer een extra laagje complexiteit op hebben gebouwd.

Peters benoemt dit allemaal omdat hij vindt dat men te veel vastzit in het systeem-denken en dat we het recht te veel als een instrument zijn gaan zien. Hoe we daaruit kunnen komen is door de burgers meer te betrekken bij het wetgevingsproces. Dan zullen zij zich als auteurs van de belastingwetgeving meer moreel verbonden voelen met dat belastingrecht en aldus veel meer geneigd zullen zijn om zich eraan te houden. Als voorbeeld kan worden gedacht aan bord met een snelheidsnorm waar 80 km/h op staat. Men zal zich dan niet alleen

⁶⁹ (1) een verlaging van de nominale zorgpremie (2) de algemene heffingskorting twee maal in het sociaal minimum (3) de AOW voor alleenstaanden omhoog (4) de AOW voor stellen omhoog (5) een verhoging van het tarief tweede en derde schijf (6) het afschaffen van de ouderenkorting voor hogere inkomens.

⁷⁰ C.A.T. Peters is verbonden aan Tilbury University als hoogleraar belastingrecht.

⁷¹ H. Vording, ‘De fiscale wetenschap in een veranderend maatschappelijk krachtenveld’, [WFR 2022/188](#).

houden aan die snelheidsnorm omdat het moet, maar bedenken dat er een goede reden voor is om zich daaraan te houden (ongelukken voorkomen). Dat is volgens Peters ook wat we in het belastingrecht moeten bereiken waardoor er een soort morele verhouding ontstaat om je aan de belastingverplichtingen te voldoen. Peters zal op 3 oktober 2025 uitvoeriger stilstaan bij dit thema bij zijn inaugurele rede aan de Tilbury University.⁷²

IV. De inbreng vanuit het publiek

Vanuit de zaal wordt het verlangen geuit voor een nauwere samenwerking zowel tussen fiscaal economen en fiscaal juristen als tussen het belastingrecht en bestuursrecht.

Een aanwezige uit de zaal benoemt dat uit de bijdragen van de sprekers en de inbreng van de debaters blijkt al veel gepubliceerd is over vereenvoudiging en efficiency van belastingwetgeving. Dat blijft echter vaak liggen bij de Kamer en wordt er vervolgens niks mee gedaan. Er wordt geopperd om als Vereniging vaker te overleggen met de Kamer om de vinger aan de pols te houden. Ook wordt gepleit voor meer zichtbaarheid van de Vereniging in de praktijk (bijvoorbeeld aanwezigheid van de leden bij de Belastingwinkel, hoge scholen of mbo's) om kennis over te brengen en te proeven wat daar speelt.

V. Afsluiting

Kavelaars sluit de middag af en bedankt de sprekers voor hun bijdragen en de debaters voor hun inbreng.

⁷² Voor andere interessante bijdragen van Peters over deze thematiek verwijs ik naar: C.A.T. Peters, 'Belastingrecht in barre tijden: kiezen we voor een dekentje of voor een debat?', [WFR 2024/325](#) en C.A.T. Peters, 'Haagse belastingonmacht: Tijd voor democratische vernieuwing!', [WFR 2023/303](#).